

КОНЦЕПТ «МУНИЦИПАЛЬНА ВАРТА» ТА ЙОГО МІСЦЕ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Топчій Юрій Михайлович - начальник відділу протидії організованим формам злочинності у сфері економіки Управління захисту економіки в Одеській області ДЗЕ Національної поліції України

Янковський Степан Владиславович - доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності Маріупольського державного університету

В статті проведено аналіз концепта «муниципальная стража» и выяснено его место в социокультурной среде территориальной общины.

Сделан вывод, что концепт «муниципальная стража» на сегодняшний день находится в стадии формирования. От степени его разработки в юридической науке зависит эффективность процесса формирования нормативно-правовой базы, которой должны руководствоваться органы местной власти и самоуправления при решении проблем безопасности социокультурной среды. Шаги в этом направлении предоставляют возможности предотвратить негативные последствия стихийного возникновения в территориальных общинах разнообразных квазиполицейских институтов.

Ключевые слова. Муниципальная стража, концепт, местное самоуправление, публичный порядок, социокультурная среда.

Articolul analizează conceptul de „pază municipală” și își clarifică locul în mediul socio-cultural al comunității teritoriale.

Se concluzionează că conceptul de „pază municipală” se află în stadiul de formare. Gradul dezvoltării sale în știința juridică depinde de eficacitatea procesului de formare a unui cadru de reglementare care ar trebui să ghideze autoritățile locale și autonomia în abordarea problemelor de securitate ale unui mediu socio-cultural. Pașii în această direcție oferă oportunități pentru a preveni consecințele negative ale apariției naturale în comunitățile teritoriale ale diferitelor instituții cvasi-polițienești.

Cuvinte cheie. Gardă municipală, concept, administrație locală, politici publice, mediu socio-cultural.

The article analyzes the concept of “municipal guard”, its institutionalization at the time when a special law aimed at regulation of its activities is absent.

It has been concluded that the concept of “municipal guard” at present is at the stage of formation. Its development in the legal science influences the effectiveness of the regulatory framework used by local authorities when solving the problems of security in the socio-cultural space. Steps in this direction give an opportunity to prevent the negative effects of spontaneous occurrence diverse quasi-police units in the territorial communities. Because of their appearance local self-government bodies try to ensure public order at the local level, while the application of the principle of subsidiarity will allow solving the issue of public order enforcement at the national level.

Keywords. Municipal guard, concept, territorial community, local self-government, public order, socio-cultural environment.

Актуальність теми дослідження. Забезпечення публічного порядку органами місцевого самоврядування є об'єктивним явищем у сучасній Україні. Пошук форм і засобів вирішення проблеми громадської безпеки місцевих громад обумовлюється неспроможністю державної правоохоронної системи відповідати на виклики громадській безпеці в сучасному соціокультурному середовищі. Одним із факторів, що має негативний вплив і призводить до непередбачуваних наслідків, є відсутність чітко сформованої нормативно-правової бази, на основі якої місцеві органи місцевого самоврядування мали б здійснювати муніципальну охорону публічного порядку. В таких умовах місцеве самоврядування намагається задовольнити потреби публічної безпеки, використовуючи нормативно-правові акти, які первинно направлені на регулювання інших суспільних відносин. Це призвело до виникнення у територіальних громадах розмаїтих квазіполіцейських інституцій. Через їх творення, діючи самостійно та різними шляхами, місцеве самоврядування намагається задовольняти власні потреби у правоохоронних органах. Попри їхню варіативність вони мають спільну інституційну ознаку. Вони утворюються органами місцевого самоврядування, основні напрямки їхньої діяльності максимально наближені до проблем охорони публічного порядку в територіальних громадах.

Отже, слід констатувати, що в процесі самоорганізації громадського життя в Україні відбувається процес формування інституцій комунального поліціювання. Зазвичай вони називані «муніципальною вартою». У зв'язку з відсутністю відповідного закону ці інституції залишаються не об'єднаними єдиною концепцією, здійснюючи свою діяльність відповідно до місцевої та регіональної специфіки. У той же час необхідно зазначити, що у правозастосовній практиці необхідно чітко визначати ступінь застосування принципу субсидіарності, яким, на нашу думку, в сучасному світі визначається розподіл повноважень між державою та місцевими громадами по відношенню до однієї із базових функцій державного управління: охорони публічного порядку. Відтак, ситуація, що склалась в охороні публічного порядку на

рівні територіальних громад, вимагає глибокого та всестороннього дослідження аспектів створення та діяльності цих інституцій.

Ступінь наукової розробленості проблеми у правовій літературі. Дослідження правових проблем створення органами місцевого самоврядування інституцій з охорони публічного порядку та окремі аспекти організації їхньої діяльності був проведений у роботах В.О. Басс, О.М. Волуйко, Т.І. Гудзь, Л.М. Долі, В.Б. Дубовика, А.І. Камінського, Н.В. Капітонової, Я.М. Когута, В.А. Орлова, С.В. Петкова, А.С. Поклонський, О.С. Проневич А.В. Сергеева та інших.

Мета дослідження. Проаналізувати муніципальну варту як сучасний квазіполіцейський інститут та з'ясувати його роль і місце у соціокультурному середовищі територіальної громади.

Виклад основного матеріалу. Поряд із усталеним ужитком слова «концепт» при позначенні елементу сучасного понятійного апарату спостерігається розширення сфери його використання в науковому полі. Значення концепту міцно закріпилося в дискурсах філософії, лінгвістики, культурологічних студій, психології, соціальних і політичних науках тощо. Більше того, він обумовив виникнення нових наукових галузей цих суспільних наук, наприклад, політична та соціальна концептологія. Окремими експертами наукового поля обґрунтовується теза щодо сформованості самостійної галузі наукового знання про зміст, еволюцію, зв'язки, що виникають між концептами в межах концептосфер або концептосистем.

У юридичній науці позначення «концепту» зумовлюється актуальною проблематикою необхідності змін у науково-методологічних засадах дослідження тієї чи іншої галузі права, визначення сутності зв'язків між правовими концептами, розвитку концептів прав людини, державності, інституційних і функціональних аспектів діяльності держави в сучасному світі. Так, цивілісти вказують на концепт приватного права (Є. Харитонов, О. Харитонova [1]). У конституційному праві піднімається питання про концепт правозахисної діяльності держави (А. Бондаренко [2]). Адміністративісти го-

ворають про концепт охоронної функції адміністративного права, виформовування нової парадигми управління, яка зорієнтована на взаємодію держави з інститутами громадянського суспільства (О.Кузьменко [3]). У кримінальному праві дослідники висвітлюють особливості концептів цілої низки кримінально-карних діянь, у тому числі в контексті порівняння традицій (Є. Полянський [4]) та інше. Відтак, у дослідницькому дискурсі сучасної юридичної науки позначення «концепт» застосовується при відображенні тенденцій до оновлення методологічних основ наукових розвідок, пошуків нових підходів до проблем визначення сутності, функціонування, еволюції юридичних явищ і практик.

Не ставлячи під сумнів раціональність подібних міркувань, слід зазначити, що як частими спробами, так і стійким розширенням області його застосування не засвідчується його універсальність. Навпаки, відсутність його стійкого визначення, і, відтак, його тлумачення обирається кожним дослідником на власний розсуд і у тій мірі, яка найбільше відповідає завданню його наукового пошуку.

Концепт муніципальної варті викликає особливу зацікавленість як категорія поліцейського права. Вироблення термінологічного консенсусу при визначенні концепту та аналіз місця цього інституту у соціокультурному середовищі територіальних громад становить перспективний напрямок юридичної науки, оскільки новими правовими ініціативами створюються нові соціальні реалії та вносяться зміни у соціокультурне середовище.

Вважається, що термін «концепт» є калькою латинського «conceptus» (поняття), і деякі дослідники оперують ними як синонімічними [5, с.48]. В.З. Дем'янков, звертаючись до етимологічного аналізу, пояснює, що походження концепту пов'язане з латинським словом «зародок». При цьому автор не наводить прикладів первинного латинського слова [6, с.606], що, на нашу думку, з огляду на латинські відповідники зародка «blastus» та «embryon», не формує стійкого переконання слушності тверджень ученого. Справа полягає в тому, що в європейських мовах слово «концепт» походить із

латинського «conspicere», яким позначається не субстантив, а дія «зачаття».

У науковій літературі мовознавчі підходи до розуміння поняття «концепт» зводяться, зазвичай, до лінгвокогнітивного та лінгвокультурологічного тлумачення цього явища.

Як лінгвокультурологічне явище концепт пояснюється базовою одиницею культури [7, с.116].

Під концептом, як під поняттям лінгвокогнітивного явища, розуміють одиницю ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини; оперативна змістовна одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи мови і всієї картини світу, відображеної в людській психіці [8, с.90].

У гносеології свої погляди на феномен концепту. Так, на думку С.Г. Воркачева, концепт – це і те, за допомогою чого людина пізнає світ; він заснований як на досвіді, так і на енциклопедичній інформації, якась середня, вироблена в процесі пізнання, єдино правильна квінтесенція значення слова [9, с.10].

У філософських студіях культури поняття концепту використовується як категорія індивідуальної світоглядної орієнтації. Так, Д.С. Лихачов намагається пояснити це поняття як засіб розуміння навколишнього світу, підкреслюючи його суто індивідуальну спрямованість. За поясненнями автора, концепт – це заміщення значення слова в індивідуальній свідомості і в певному контексті [10, с.281]. Він же пропонує розуміти концепт «алгебраїчним» виразом значення, яким ми оперуємо у своєму письмовому та усному мовленні [10, с.4].

З позиції Ю.С. Степанова, «концепт» визначається як згусток культури у свідомості людини: те, у вигляді чого культура входить до ментального світу людини, і те, за посередництвом чого людина – звичайна, пересічна людина – сама входить до культури, а в деяких випадках і впливає на неї [11, с.40].

Отже, у рамках цього дискурсу концепт «муніципальна вартість» розглядається як категорія поняттєвого апарату, якою відображається не лише предметний зміст, але й певна

інтелектуально осмислена сутність самого поняття.

Ключовим позначенням предмета досліджуваного концепту є слово «варта», запозичення з німецької мови (нім. *wahren* – берегти), що увійшло в українську мовну практику з великою ймовірністю через польську (пол. *warta*), та пояснюється укладачами словників української мови як сторожова вежа [12, с.333].

У юридичній довідковій літературі варта пояснюється як (нім. *warte* – сторожова башта): 1) загін, група людей (здебільшого озброєних), що виконують охоронні функції; 2) озброєний підрозділ, споряджений для: а) виконання бойового завдання з метою охорони та оборони військ, об'єктів; б) віддання військ, почестей [13, с.672-768]. У вітчизняному праві, в основному, варта притаманна відносинам військового характеру: варта, гарнізонна варта, внутрішня варта, почесна варта, як термін, що замінив раніше вживане у військовій термінології російськомовне поняття «караул». Згідно зі ст.98 Статуту гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України під вартою розуміють озброєний підрозділ, відряджений для виконання бойового завдання з метою охорони і оборони військових об'єктів, бойових прапорів, а також осіб, яких тримають на гауптвахті [14].

У білоруській поняття «варта» відповідає українському, у словацькій – *stráž*, словенській – *straža*, чеською – *stráž*.

У російській мові варта має два значення – *стража*, наприклад внутрішня варта (рос. *Внутренняя старжа*) – вид військ, які формувалися на підставі загального військового обов'язку та несли караульну та конвойну службу, виконували вироки суду, охороняли порядок при стихійних лихах, були задіяні для припинення непокори тощо [15, с.92], а також, мовою оригіналу, «караул», що пояснюється в тлумачному словнику В.Даля, як варта, люди для сторожіння, збереження чого-небудь [16].

У польській мові відповідником варті є *straz*, що використовується при найменуванні низки сучасних публічно-правових інститутів: *Straz graniczna* (укр. *Прикордонна варта*), *Straz pozarna* (укр. *Пожежна охорона*), *Straż miejska*, *Straż gminna* (укр. досл. *Міська варта*, *Міська*

охорона). Остання означає установу, створену для підтримки громадського порядку і безпеки людей, яка підпорядковується місцевому самоврядуванню – правоохоронний орган з обмеженими поліцейськими повноваженнями [17]. Прикметно, що в українській мові для позначення інститутів охоронного призначення також використовується слово «варта», як-то: «козацька варта», «прикордонна варта», «міська варта», «Державна варта»⁸ та інші. Тож правоохоронна мета діяльності варті є очевидною реальністю.

Отже, у більшості слов'янських мов, українській, білоруській, українській, польській, чеській спостерігається симетрична структура концепту «стража», яка передається низкою значень, які утворюються групою таких слів «варта», «загін», «дозор», «гвардія», «караул», «сторожа». Етимологія цієї групи відображає історичну специфіку соціокультурного середовища. Ці етимологічні аспекти варто врахувати з того, що мова є провідним засобом конструювання соціальної реальності.

Прикметники «муніципальний», «муніципальна» у сучасній офіційно-діловій практиці, зокрема в мові законодавства, вживаються як синонімічні поняттю «місцевий» і стосуються органів місцевого самоврядування, які діють або мають значення в межах певної території, місцевості. Слово «муніципальний» походить від лексеми муніципалітет, яке утворилося від латинського муніципія (лат. *municipium*, мн. *municipia*, від лат. *munus* - «обов'язок, служба» та лат. *capio* - «беру») [19], тобто що стосується муніципалітету, міський. Це слово-європеїзм поширилося в українській мові завдяки тісним політичним і культурним контактам передусім із країнами Західної Європи. Слово «муніципальний» широко вживається у сучасній мові у таких суспільно-політичних словосполученнях, як муніципальна реформа, муніципальні вибори, муніципальна влада, муніципальна власність, муніципальні службовці, а також поширюється на власні назви установ, зокрема Муніципальна варта [20].

В управлінських відносинах та правознавства похідні від лексеми «муніципальний» увійшли у мовний та науковий вжиток поняття: «муніципальні відносини» – самостійний

(формальний) вид публічно-правових комплексних відносин, що має властивості наукової і практичної категорії та конкретну структуру [21, с.40], «муніципальна влада» – система владних відносин, у рамках якої реалізуються функції і повноваження місцевого самоврядування, «муніципальне право» – комплексна галузь публічного права; наука і навчальна дисципліна про місцеве самоврядування.

У теорії муніципального права вважається, що основними інститутами галузі муніципального права України є інститути: загальних засад місцевого самоврядування; територіальних громад; форм безпосереднього волевиявлення територіальних громад (місцевих виборів, місцевих референдумів та інших форм безпосередньої демократії); представницьких органів місцевого самоврядування (рад); виконавчих органів місцевого самоврядування; сільських, селищних, міських голів; органів самоорганізації населення; територіальних основ місцевого самоврядування; комунальної власності; фінансових основ місцевого самоврядування; об'єднань органів місцевого самоврядування; гарантій місцевого самоврядування; юридичної відповідальності органів і посадових осіб системи місцевого самоврядування [22, с.29].

Таким чином, дослівно зі змісту складових словосполучення «муніципальна варта» його поняття визначається як муніципальна (комунальна) інституція, призначена до виконання охоронних завдань.

Новітнє поняття, яке недавно увійшло у вітчизняний лексикон, не тлумачиться жодним словником. Однак його пояснення ми знаходимо у вільній енциклопедії «Вікіпедія»: - Муніципальна варта – це орган в системі місцевого самоврядування, що планується до створення, з метою забезпечення на території, що перебуває під юрисдикцією відповідної ради, охорони громадського порядку, законності, прав, свобод і законних інтересів громадян та утримується за рахунок коштів відповідного місцевого бюджету [23], що дослівно відображає відповідну дефініцію у проекті Закону України «Про муніципальну варту» [24].

У проекті Закону України «Про Варту» фігурує поняття «варта», яка, за формулюванням авторів законопроекту, є виконавчим органом

сільської, селищної, міської ради, бере участь в охороні громадського порядку, допомагає правоохоронним органам у запобіганні та припиненні правопорушень та злочинів, сприяє органам місцевого самоврядування у забезпеченні виконання їх рішень, охороняє майно територіальної громади [25].

На думку Н.В. Капітонової муніципальна варта – це виконавчий орган в системі місцевого самоврядування, що створюється з метою забезпечення охорони публічного порядку, законності, прав, свобод і законних інтересів громадян на території, що перебуває під юрисдикцією рад міста обласного та/або республіканського Автономної Республіки Крим значення, міст Києва, Севастополя, а також юрисдикцією сільської, селищної, міської ради територіальної громади, утвореної внаслідок добровільного об'єднання, та утримується за рахунок коштів відповідного місцевого бюджету [26, с.138].

Соціокультурне середовище, будучи за своєю структурою середовищем неоднорідним, через специфіку індивідуально-культурних елементів із властивими для кожного своїх соціокультурних потреб, перманентно піддається різноманітним загрозам, які у юридично орієнтованій лексиці визначаються як порушення прав, свобод та законних інтересів осіб. А відтак, ефективне функціонування соціокультурного середовища (створення культурних цінностей; розвиток здібностей індивідів та обслуговування їх творчої діяльності; комунікації культурних цінностей) вимагає функціонування організаційних та правових механізмів протидії таким загрозам, що в сукупності переслідують мету безпеки самого соціокультурного середовища.

На наш погляд, слід визначити наступні сфери реалізації, якими забезпечується структурна цілісність соціокультурного середовища. До них належать економічна, соціальна, політична, інформаційна, культурна, правоохоронна та інші.

В економічній сфері присутність муніципальної варти відображено не лише (в основному) її підприємницькою організаційно-правовою формою, адже більшість інституцій створені за моделлю комунального підпри-

емства. Але й впливом цього інституту на економічне благополуччя – протидія незаконному обороту алкогольних та тютюнових виробів, запобігання торгівлі у невстановлених місцях. Врешті, комунальні підприємства «муніципальні варті» є платниками податків та обов'язкових зборів, а відтак, у певній мірі впливають на формування місцевих бюджетів та інше.

У результатах реалізації соціальної сфери відображаються свій вплив на зайнятість населення як суб'єкта господарювання, що працевлаштовує мешканців територіальної громади та здійснює сплату внесків до фондів соціального страхування. Фундаментальну значущість реалізації соціальних функцій має безпека соціокультурного середовища, яка базується на принципах громадського порядку та належного рівня культури поведінки в громадських містах.

Політична сфера є результатом прийнятих рішень і здобутого громадою консенсусу, який відображається у перспективних планах розвитку територіальної громади, де визначаються пріоритетні цілі її якісних змін. У цьому аспекті важливим є вирішення питань взаємодії інститутів громадського суспільства та органів місцевої влади заради спільної безпеки.

В інформаційній сфері муніципальна варта діє як суб'єкт інформаційних відносин – працює на задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб, органів місцевого самоврядування та державної влади. Така діяльність проявляється у комунікаціях з населенням через участь у зборах за місцем проживання громадян, роботою за зверненням громадян та інформаційними запитами, у здійсненні інформування населення про їхні права та обов'язки у сфері благоустрою населеного пункту та сферах інших правовідносин комунального співпроживання, впливаючи у такий спосіб на рівень довіри як до діяльності органів місцевого самоврядування, так і до здатності цих органів вирішувати нагальні питання сталості соціального поступу.

У культурній сфері муніципальна варта реалізовує свій потенціал через вплив на поведінку суб'єктів муніципальних відносин по забезпеченню благоустрою поселень, конт-

ролю за дотриманням правил охорони культурної спадщини, розміщення об'єктів реклами та тимчасових споруд, тобто несе функції формування естетичного обліку поселень.

Правоохоронна сфера має бути пріоритетним напрямком діяльності муніципальних варт та одним із критеріїв оцінки діяльності органів місцевого самоврядування, які спрямовуються на забезпечення безпеки та захист територіальної інфраструктури. Проте варто відзначити, що до тієї пори, поки нормативно-правова основа діяльності муніципальних варт не буде сформована належним чином відповідно до чинних норм національного права і європейських стандартів муніципального права, які впроваджуються в Україні, ефективність реалізації цих новітніх інституцій у соціокультурному середовищі залишатиметься у стані загальної невизначеності й не забезпечуватиме сталого розвитку територіальних громад.

Висновок. Концепт «муніципальна варта» на сьогоdnішньому етапі перебуває на стадії формування. Від ступеня його розроблення у юридичній науці залежить ефективність процесу формування нормативно-правової бази, якою мають керуватись органи місцевої влади та самоврядування при вирішенні проблеми безпеки соціокультурного середовища. Кроки у цьому напрямку надають можливості запобігти негативним наслідкам стихійного виникнення у територіальних громадах розмаїтих квазіполіцейських інституцій. Через їх творення органи місцевого самоврядування намагаються вирішувати проблему забезпечення громадського порядку у кожній окремій громаді, тоді ж як застосування принципу субсидіарності дозволить вирішити питання охорони суспільного порядку на національному рівні.

Література

1. Харитонов, Є.О. Приватне право як концепт: постановка питання / Є.О. Харитонов, О.І. Харітонова // Вісник Південного центру Національної академії правових наук України. - №1. - 2014. - С.68-75.
2. Бондаренко, А.І. Концепт правозахисної діяльності сучасної держави: автореф. ... канд.

- юрид. наук. 12.00.01 / А.І. Бондаренко, - Одеса: 2018. - 24 с.
3. Кузьменко, О.В. Адміністративний процес у парадигмі права: автореф. ... докт. юрид. наук. 12.00.07 / О.В. Кузьменко, - Київ, 2006. - 34 с.
4. Полянський, Є.Ю. Кримінально-правова доктрина США: генезис, обґрунтування, перспективи: автореф. ... докт. юрид. наук. 12.00.08. - Одеса, 2015. - 38 с.
5. Літяга, В. Поняття «концепт» у парадигмі сучасних лінгвістичних досліджень / В. Літяга // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Іноземна філологія. - 2013. - №1(46). - С.48-50.
6. Термин «концепт» как элемент терминологической культуры // Язык как материя смысла: Сборник статей в честь академика Н.Ю. Шведовой / Отв. ред. М.В. Ляпон. - М.: Издательский центр «Азбуковник», 2007. - С.606-622.
7. Карасик, В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс] / В.И. Карасик. - Гнозис, 2004. - 389 с.
8. Бабушкин, А.П. Типы концептов в лексико-фразеологической сематике языка /- А.П. Бабушкин. - Воронеж : Изд.-во Воронеж. гос. ун-та, 1996. - 104 с.
9. Воркачев, С.Г. Счастье как лингвокультурный концепт / С.Г. Воркачев. - М.: ИТДГК «Гнозис», 2004. - 236 с.
10. Лихачев, Д.С. Концептосфера русского языка / Д.С. Лихачев // Изд. РАН. - Сер. лит. и яз. - Т.52. - 1993. - №1. - С.3-9.
11. Степанов, Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. - М. : Языки русской культуры., 1997. - 824 с.
12. Етимологічний словник української мови: В 7 т. - Т.1: А-Г / Ред. кол.: О.С. Мельничук (гол. ред.), І.К. Білодід, В.Т. Коломієць,- О.Б. Ткаченко. АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. - К.: Наукова думка, 1982. - 632 с.
13. Варта // Юридична енциклопедія : [в 6-ти т.] / ред. кол. Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.] - К. : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1998-2004. - 672-768 с.
14. Про Статуту гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України : Закон України. URL: «<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/550-14>
15. Воронцов, С.А. Правоохранительные органы Российской Федерации / С.А. Воронцов // История и современность. - Ростов на Дону, 2001. - 608 с.
16. Караул // Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / авт.-сост. В.И. Даль. URL: <http://slovardalja.net/word.php?wordid=12848>
17. O strażach gminnych : Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r./ Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej nr 123 poz. 779., Str.3759.
18. О.І. Лупандін. Державна варта Української Держави 1918 // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В.А. Смолій (гол.) та ін. ; Ін-т історії України НАН України. - К.: Наукова думка, 2004. - Т.2 : Г - Д. - С.348.
19. Муніципії_Стародавнього_Риму. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Муніципії_Стародавнього_Риму
20. Світлана Биби́к. Місцевий – муніципальний. Культура мови на щодень. URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine64-30.pdf>
21. Галіахметов, І.А. Змістова складова муніципально-правових відносин: теоретичний аспект / І.А. Галіахметов // Порівняльно-аналітичне право. - 2016. - №8. - С.27-30.
22. Муніципальне право України : Підручник. В.Ф. Погорілко, М.О. Баймуратов,- Ю.Ю. Бальций та ін (за ред. Баймуратова М.О.): - К: Правова єдність, 2009. - 720 с.
23. Муніципальна варта. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Муніципальна_варта
24. Проект Закону України «Про муніципальну варту». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/_webproc4_1?pf3511=55192
25. Проект Закону України «Про Варту». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=50032
26. Капітонова, Н.В. Муніципальна поліція в структурі органів публічної влади: теоретико-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. / Н.В. Капітонова, - К., 2017.- 236 с.